

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ 1204—1669 *

Αι κατὰ καιροὺς σχέσεις Ἐνετίας καὶ Πάπα

Αἱ ὡς ἄνω προαναφερθεῖσαι αὐθαίρετοι ἐνέργειαι τῆς Ἐνετίας καὶ τοῦ Πάπα, ἠνάγκασαν τὸν Κρητικὸν λαὸν νὰ δεχθῆ μετὰ κακὸν ὄμμα τοὺς τοιοῦτους κατακτητὰς καὶ νὰ σκέπτεται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς πῶς νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τούτων, ὃν ἐθεώρει χειρότερον αὐτοῦ τοῦ τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Κρητικὸς λαὸς φύσει φιλελεύθερος καὶ ἀνυπότακτος, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀντέταξεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν κατακτητῶν Ἐνετῶν. Τὴν στιγμὴν δὲ ἐκείνην, καθ' ἣν ἀντελήφθη τοὺς ἔξοντατικούς σκοποὺς ἀφ' ἐνὸς τῆς Ρώμης κατὰ τῆς Ἐκκλησίας του, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν τακτικὴν τῶν τῆς Ἐνετίας ἐμποροδημοκρατῶν ἥτις ἔγκειτο εἰς τὸ νὰ ἀφομοιώσῃ τὸν ἐγχώριον πληθυσμὸν διὰ τῆς μετοικίσεως Ἐνετῶν εὐγενῶν, ἀνέλαβε τὰ ὄπλα δέκα τρεῖς φορὰς ἐντὸς τοῦ ἀπὸ 1212-1366 διαστήματος διὰ νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν αὐτῶν ¹. Τὸ κεφάλαιον τοῦ ἐγγράφου τῆς ἐκχωρήσεως (carta consessionis) τοῦ 1211 ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, καθ' ὃ «πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς εἰρημένης νήσου ὀφείλετε νὰ ἔχετε ἐλευθέρως καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτῶν ἥτοι περὶ τῶν κτήσεων αὐτῶν θὰ γίνεται οὕτως ὅπως ἤθελεν ὀρίσει ὁ δοῦξ ὃ ὁποῖος θὰ εἶνε ἐκεῖ μετὰ τοῦ Συμβουλίου του» ἔμενε μόνον κατὰ τύπους, ἔμενε πάντοτε ἀνεκτέλεστον τῇ πλήρει ἀνοχῇ τῆς Ἐνετικῆς Κυβερνήσεως ². Ἀναλαμβάνων δὲ τὰ ὄπλα ὁ Κρητικὸς λαὸς δὲν ἐζήτη μόνον τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν ἀλλὰ καὶ τὴν θρησκευτικὴν. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κρητὸς θρησκεία καὶ πατρις κατεῖχον τὴν αὐτὴν θέσιν, διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν εἰς ἐκάστην ἐπανάστασιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐπετύγχανεν πολιτικόν τι προνόμιον, ἐπετύγχανεν ἐξ ἴσου καὶ ἐκκλητικὸν τοιοῦτον. Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης 1204 παρήλθον 14 μόλις ἔτη καὶ ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἐπανεστᾶται κατὰ τῆς Ἐνετίας, μὴ ὑποφέρον νὰ βλέπῃ τὴν καταπάτησιν, ἣν ὑφίστατο ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ, ἥτις ἔτεινε πρὸς τὴν

* Συνέχεια ἀπὸ σελ 344 Γ' τόμου δ' τεύχους.

1. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. σελίς 13

2. **Χρῆκὴ Κρήτη** ἐνθ' ἀν. σελίς 276.

ρήσωσι ὡς καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερωσύνης. Οἱ πλεῖστοι τῶν βελόντων νὰ ἱερωθῶσι νησιωτῶν δὲν προσήρχοντο πρὸς τοῦτο εἰς τὸν ἐν Σηακίαις Ἐπίσκοπον τοῦ Φοίνικος διότι φοβούντο τὰς συνεπείας τῆς πράξεως αὐτῶν αἱ ὁποῖαι ἦσαν καταδιώξεις πολύτροποι καὶ πύσεις ὑπὸ τῶν δουκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν ὄχι αἰσθημα ἦτο τόσον ζωηρὸν ὥστε οἱ θέλοντες νὰ χειροτονηθῶσι ἀπεδήμουν ἔξω τῆς νήσου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καὶ εἰς τοῦτο ὅμως δὲν παρέλειπεν καὶ ἡ πολιτεία νὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς πρὸς τοὺς Λατίνους ἐκδόσασα ἐν ἔτει 1360 ἐπὶ Ἀρμοστοῦ Μαρίνου Γριμάνη καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ Ἀλεξίου Κορναρίου, Πέτρου Λάνδου καὶ Γ. δὲ Μολίνου διάταγμα δημοσιευθὲν τῇ 13]25 Ὀκτωβρίου δι' οὗ ἐπεβάλλετο εἰς τὸν μέλλοντα ἱερέα ἐξέτασις ὑπὸ τεσσάρων παπάδων ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς διοικήσεως οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ συνιστῶσι τινα ἵνα χειροτονηθῇ ἱερεὺς ἐπὶ ποινῇ.

Ἐπίσης ἀπεκλείετο τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας εἰς ἄλλον τόπον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς διοικήσεως, ὠρίζετο δὲ τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἐπεβάλλετο ὄρκος πρὸς τέσσαρας παπάδες τοὺς κατ' ἑξαμηνίαν ἐκλεγομένους. Ἐν ἔτει δὲ 1432 Ἀπριλίου 10 βλέπομεν ὁμοίαν περιπτώσιν καθ' ἣν ὁ Ν. Μαυρομάτης ἐξαιτεῖται ἔχων Jus Patronatus (πατρωνείας προστασίας) ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ Ἁγίου Μηχαὶλ νὰ γείνη ἱερεὺς, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐδέχετο νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τοῦτο ἐὰν ἤθελε χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Κορώνης καὶ Μεθώνης ¹. Ἐὰν ἐχειροτονεῖτο ἀπὸ ὀρθόδοξον Ἐπίσκοπον ἢ εἰς τὸ ὄρος Ἄθω καὶ ὑπὸ κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ὀρθοδόξου Ἀρχιερέως δὲν θὰ ἀνεγνώριζεν αὐτόν. Ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἐχειροτονεῖτο τις ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν ὡς ἄνω διατυπώσεων καὶ δι' ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς διοικήσεως εἴτε ἐν Κρήτῃ εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ διοίκησις δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ὡς ἱερέα οὐδὲ ἐπέτρεπε εἰς αὐτὸν νὰ ἐκτελῇ τὰ ἱερατικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Ἡ τοιαύτη κατάστασις καὶ πίσεις τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ κλήρου καὶ τῆς πολιτείας, μικρὸν διέφερε τοῦ ἀμέσου διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ χρόνος τῆς ΙΓ' καὶ ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος δύναται κάλλιστα νὰ ὀνομασθῇ χρόνος μαρτυρίου τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας. Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς τοιαύτης θέσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ προυκλήθησαν σφοδραὶ διαμαρτυρίαι καὶ ἔντονοι παραστάσεις ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸ Πα-

1. Hippolyte Noaret, ἐνθ' ἀν. σελίς 354.

τριαρχεῖον ἄγρυπνος πάντοτε φρουρός καὶ φύλαξ τοῦ ἐν τῇ Οἰκουμένῃ ποιμνίου του, δὲν διέλειπεν καταβάλλον ἀπεγνωσμένας προσπαθείας πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν ταῖς Φραγκικαῖς κτήσεις δικαιομάτων καὶ συμφερόντων αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν ἀκόλυτον συνείδησιν τοῦ Ὁρθοδόξου ποιμνίου αὐτοῦ. Ἀεὶ δὲ παρατηρήσεως τυγχάνει ἡ στάσις τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως ἧτις τότε μόνον ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμούς της ὅταν ὁ κώδων τοῦ κινδύνου κρούεται πολὺ πλησίον αὐτῆς. Αἱ διάφοροι διαδόσεις περὶ ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, αἱ ζῶνται τὴν φορὰν αὐτὴν παραστάσεις τοῦ Πατριαρχείου ἀναγκάζουσι αὐτὴν νὰ ἀπευθύνη εἰς τε τοὺς ἐν Κρήτῃ καὶ ἄλλαχού ἀντιπροσώπους αὐτῆς ὀδηγίας λέγουσα πρὸς αὐτοὺς, ὅτι αἰετοτε σπουδαιότατον καθήκον ὑπέλαβε νὰ σέβωνται τὸ θρήσκευμα τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων αὐτῆς¹. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τούτων παρατηρεῖται ζῶντά τις κίνησις ἐν ταῖς μοναῖς, ἡ πολιτεία πρὸς ἀσφαλῆ κατοχὴν καὶ διεύθυνσιν αὐτῶν προσεπάθει νὰ ἐγκαθιστᾷ μοναχοὺς Λατίνους. Ἡ Παπικὴ ἔδρα ἐδέχετο ἀπειρίαν αἰτήσεων μοναχῶν Φραγκισκανῶν καὶ ἄλλων ταγμάτων πρὸς ἐγκαθίδρυσιν εἰς μονάς. Ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ δὲν ἀρνεῖται καὶ πάλιν τὴν ἀρωγὴν της. Οὐ μόνον ἐπέτρεψε τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῇ Ἀγίῳ Ἐδρᾷ ἀλλὰ καὶ παρεῖχε προστασίαν εἰς τοὺς τοιοῦτους ἐγκαθιδρομέ- νους εἰς τὰς μονὰς Μοναχοῦς. Τῆς εὐνοίας ταύτης καὶ προστασίας τῆς πολιτείας καταχρώμενοι προέβαινον οὗτοι εἰς βανδαλισμούς κατὰ τε τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ καὶ τοῦ κλήρου τῶν Ἱ. Μονῶν.

Οὗτοι δὲ εἰδικῶς εἶχον ἀναλάβει τὸ ἔργον τῆς προσηλυτίσεως τῶν ἱερέων τοῦ Ἀνατολικοῦ Δόγματος διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου. Διέθετον ἄφθονα ποσὰ πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων ἅτινα ἐχρησίμευσαν ὡς ἀμοιβὴ εἰς τοὺς μεθισταμένους. Οἱ ἐν ταῖς μοναῖς Ὁρθόδοξοι μοναχοὶ ἀνθίσταντο μὲν εἰς τὴν τοιαύτην εἴσοδον τῶν Φραγκισκανῶν μοναχῶν ἀλλὰ πρὸ τῆς βίας τῆς πολιτείας ὑπεχώρουν ἠττημένοι καὶ ἠναγκάζοντο σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰς Μονὰς αἰτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τοῦ τοιοῦτου διωγμοῦ ἐξεκενώθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν. Ἡ τοιαύτη στάσις τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας εἶναι ἱκανὴ νὰ δεῖξῃ τὰς διαθέσεις αὐτῆς ἧτις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξέδιδε διατάγματα προστατευτικὰ τοῦ Ὁρθοδόξου κλήρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἐνήργει δραστηρίως τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν· τὸ μὲν προσέχουσα ὅπως δῆποτε καὶ εἰς τὰς ἐκ τῆς Παπικῆς Ἐδρας δια-

1. Ernst Cerliard ἐνθ' ἄν. Σελίς II καὶ Cornelium ἐν Creta Sacta I σελ. 214.

θέσεις, τὸ δὲ φοβουμένη τὴν τῶν τιμαριούχων ἱπποτῶν πρὸ πάντων ἐν τῇ νήσῳ τάξιν, τὴν ὁποίαν ὁ οἰκεῖος λατινικὸς κλήρος ἀείποτε ἐξῆπτεν εἰς φανατικὴν μισαλλοδοξίαν. Ἡ συμπεριφορὰ αὕτη τοῦ τε λατινικοῦ κλήρου καὶ τῶν Ἑνετῶν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαόν, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ αὐτῶν τῶν ξένων τῶν μὴ ἀκολουθούντων τυφλῶς τὰ κελεύσματα τῆς Παπικῆς Ἐδρας ἀλλὰ ἐξεταζόντων τὴν κατάστασιν ἀντικειμενικῶς. Μεγίστης σπουδαιότητος εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ Γαλάτου Ἱστορικοῦ Βουὲ ὅστις κατακρίνων τὴν συμπεριφορὰν ταύτην τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀρχόντων λέγει «οἱ τε Γάλλοι καὶ Ἑνετοὶ προσηνέχθησαν πολιτικῶς μετ' ἴσης ἀδεξιότητος ἐπιτρέποντες νὰ διορίζωνται ὑπὸ τοῦ Πάπα Λατινεπίσκοποι εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Ἐπισκοπικῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἐδρῶν. Αὐτὸ μάλιστα τὸ Ἑλληνικὸν δόγμα ἀπηγορεύθη, ἐνόησε καὶ αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ τιμαὶ προσεφέροντο εἰς καθολικοὺς ἱερωμένους»¹. Εἶναι ἀρεταὶ αἱ τελευταῖαι λέξεις νὰ δηλώσουν τὴν ἰσχὺν τῶν λατίνων οἵτινες ἐκ τῆς τῆς αὐτῆς στάσεως τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως εἶχον τελείως ἐκκαθαρίσει τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐπισκόπων καὶ εἶχον ἀρεώσει τὰς τάξεις τοῦ Ὁρθοδόξου Κλήρου. Σπανίως δὲ ἀναφέρονται καὶ ἀκούονται Ὁρθόδοξοι Ἀρχιερεῖς ἐν Κρήτῃ. Ἡ τοιαύτη στάσις τῆς Κυβερνήσεως κατεκρίνετο βεβαίως τότε μόνον ὅταν ἐξεδηλοῦντο τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς καὶ παρετηρεῖτο ἢ ἐκ τοῦ ἐγγωρίου πληθυσμοῦ ἀντίδρασις. Ἡ πολιτεία φαίνεται ἐνδιαφερομένη ὅταν ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Οὐ μόνον δὲ ἔκαμνε ὅτι ἐνδιαφέρετο, ἀλλὰ καὶ παρέχωρει εἰς τοὺς ἐγγωρίους προνομία τινα ἵνα κατευνάσῃ τὴν ἐξέγερσιν αὐτῶν ἢ τις ἤρχιζε νὰ ἐκδηλοῦται πλέον ἀπροκαλύπτως. Τοιοῦτον προνόμιον παραχωρεῖται εἰς τὸν Ἀλέξιον Καλλέργην ἐπὶ τῆς χηρευούσης Ἀτινίας κατὰ τὸ 1296 ὅπως δῆλαδὴ-συμπληρωθῆ οὗτος δι' Ὁρθοδόξου Ἐπισκόπου ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. Περὶ δὲ τῷ 1439 ἀναφέρεται μόνον Παΐσιός τις ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Γόρτυνος Κρήτης² οὗτος δὲ ἴσως νὰ ἦτο ἀπλοῦς τιτουλάριος ὡς καὶ ὁ διάσημος τότε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀξιώματι Γεράσιμος Παλαιόκαπας Ἐπίσκοπος Κισσάμου³. Οὕτω λοιπὸν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον διετέλει ἄνευ Ἐκκλησίας ἀρχῆς, οἱ δὲ πρωθιερεῖς καὶ ἐὰν ἐλαμβάνοντο

1. B o u è, La Turguie d'Europe III σελίς 152.

2. Cretam Sacram II σελ. 264

3. Κ. Σάββα, Νεοελληνική Φιλολογία σελίς 203

ἔξ αὐτοῦ, ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν πενεστέρων καὶ τῶν μάλ-
 λον ἀπαιδευτῶν ὅπερ σπανιώτατον, οὐ μόνον δὲ δὲν ἠδύναντο ἐκ τῶν
 Συναδικῶν κανονῶν νὰ ποσβάσῃ εἰς χειροτονίας ἀλλ' οὔτε νὰ δικάζω-
 ξωσι καὶ λύωσι ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ζητήματα ¹. Ἡ ἔλλειψις τῆς
 μορφώσεως τῶν κληρικῶν καὶ ἡ ἔλλειψις ἀστικῆς νομοθεσίας στρεφο-
 μένης ἐν τοῖς περιουγενείας γάμων καὶ διαζυγίων ζητήμασιν ἔφερε
 τὴν χαλάρωσιν τῆς ἠθικῆς τῶν ἐγγχωρίων. Ἡ ἔξ αἵματος καὶ ἀγχιστείας
 συγγένεια παρεβιάζετο. Ἡ ἔλλειψις κεφαλῆς παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπέ-
 φερεν τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν τοῦ κλήρου, προβαίνοντος εἰς παντός
 εἴδους ἀθεμιτουργίας κοινωνικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς. Παραπτώματα
 κανονικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ τῶν ἱερέων ἔμενον ἀτιμώρητα ὑπὸ τῆς
 Ἐκκλησίας διότι δὲν ὑπῆρχε ἀρχὴ ἥτις νὰ ἐπιβάλλῃ ἐπιτίμια, ἡ δὲ Ἐνε-
 τικὴ πολιτεία, καὶ ἡ Παπικὴ ἔδρα ἐπωφελεῖτο τῆς ἀταξίας ταύτης καὶ
 ἀναρχίας. Τὸ Οὐκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἐκ τῆς στάσεως τῆς Ἐνε-
 τικῆς Πολιτείας ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἠδυνάτει νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν
 τάξιν εἰς τὴν ἀναρχομένην Ἐκκλησίαν τῆς Κοήτης.

*Ἡ κατάστασις τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν
 στάσις τῆς Ἐνετίας*

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας παρατηρεῖται κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ταύτην ἕτερος τοιοῦτος στρεφόμενος ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.
 Αἱ πολυώνυμοι ἀγγραφαὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὰ κάτεργα, δημόσια
 ἔργα καὶ φρούρια, πύργους καὶ ὄχυρά, λιμένας, ὁδοὺς καὶ γεφύρας
 ἠνάγκαζον τὸν κόσμον νὰ ζητῇ καταφύγιον ὅπως ἀποφύγῃ ταύτας. Ὡς
 τοιοῦτον ἐκλαμβάνεται ἡ ἱερωσύνη πρὸς τὴν ὁποίαν τρέπεται ὁ κόσμος
 πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου παρατηρήθη πύκνωσις μεγίστη τῶν τάξεων
 τοῦ Ὀρθοδόξου κλήρου, ὅσας προσλαμβάνει μὲν νέα σιοιχεῖα, τὰ
 ὁποῖα ὁμως οὐδὲν δύναται νὰ προσφέρωσι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰ μὴ μόν-
 ονοντὸ μῖσος κατὰ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας.
 Ἄλλὰ τὴν τοιαύτην πύκνωσιν ἔστω καὶ ἀκίνδυνον θεωρεῖ ἡ Ἐνετικὴ
 Πολιτεία ἐπικίνδυνον ὥστε περίτρομος ἀφαιρεῖ τὸ καταφύγιον τοῦτο
 ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ τοιαύτη στρατιὰ ἐμπνέει τὸ αἶσθημα τῆς ὑπονομίας

μελλούσης ἐπαναστάσεως καὶ δ.ὰ τοῦτο ἀπηγόρευσεν διὰ διατάγματος τὴν πλεονότητά των ἱερέων εἰς τὰ χωρία, καὶ πολλαχοῦ κατήγγησεν τελείως καὶ τὰς ἐνορίας. Τὸ διάταγμα δὲ τοῦτο προσεκάλεσε μέγιστον σάλον παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ διότι τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἀδικαιολόγητον καὶ ὡς ἀπαραίτητον τὴν ἐξόντωσιν τοῦ κλήρου δι' ὃ καὶ ἀνωμόσθη Παπαδοκύνηγον. Πλεῖστοι ὅσα δυσκολία παρενεβλήθησαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του ἥας ἐπετεύχθη καταβληθείσης τῆς ἐγγωρίου ἀντιστάσεως. Ἀρκετοὶ ἐφημέριοι ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς νήσου, αἱ δὲ ἐνορία των ἐπλειστηριάσθησαν καὶ συνεχωνεύθησαν, αἱ δὲ χρεύουσαι ἐκλείσθησαν. Ἡ ἐξορία τῶν κληρικῶν, ἣ ἐν τοῖς κατέργοις καταδίκη πλείστων ἱερωμένων δὲν ἀφῆκε ἀσυγκίνητον τὸ Πατριαρχεῖον ὅπερ κατ' ἐπανάληψιν ἐπετέβη ἐπιτιμῆσαν σφοδρῶς τὰς τε ἀφορμὰς καὶ ἐφαρμογὰς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Αἱ παραστάσεις ὅμως αὐταὶ οὐδόλως ἴσχυσαν διότι αὕτη ἐφαίνετο μᾶλλον περιποιουμένη τοὺς εὐπατρίδας ἰπλότας καὶ ἐνδίδουσα εἰς τὰς τούτων εἰσηγήσεις, ὕψ' ὧν ἐξηρεθίζετο καὶ τὸ δυτικὸν ἱερατεῖον καὶ ἐνεθαρρύνετο πρὸς τοιαῦτα τολμήματα. Οὐδόλως προσεῖχεν ἡ Κυβέρνησις εἰς τὰ μέσα τὰ τείνοντα πρὸς ἤρεμον καὶ εἰρηνικὴν στάσιν τῶν ἐγγωρίων. Ἡ τοιαύτη δὲ στάσις ἀπέβη ἐπὶ κακῷ τῆς Ἑνετίας διότι ἐξερεθιζόμενοι οἱ ἐγγωριοὶ ἐπανεστάτου καὶ ἀνέμενον εἴτε ἔξωθεν εἴτε ὀποθενδήποτε ἐπικουρίαν πρὸς ἐκδίκησιν.

Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἀντιληφθεῖσα πλέον τὸ ἀδύνατον τῆς συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἑνετίας προσεπάθησεν δι' ἄλλων τινῶν μέσων νὰ δίδῃ θάρρος εἰς τοὺς καταβασανιζομένους Ἐλληνας. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα συλλογῆς ἐλεῶν καὶ βοηθημάτων ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀπέστειλεν εἰς τὴν νήσον διαπρεπεῖς κληρικοὺς οἵτινες ἐνίσχυον τὸ ὀρθόδοξον πλῆρωμα εἰς τὰ πάτρια καὶ ἀπεσόβουν ἀπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἐπιβούλους σκοποὺς τοῦ Λατινικοῦ κλήρου. Πολλάκις ἡ παραμονὴ αὐτῶν προσεκάλεε διαμαρτυρίας τῆς Κυβερνήσεως καὶ μάλιστα διατάγματα ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἐκ τῆς νήσου. Ὁ λατινικὸς κλῆρος παρεξηγῶν τὸν σκοπὸν τὸν χρηματικὸν τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας καὶ καταχρῶμενος ὅποσδήποτε τῆς εὐνοίας καὶ εὐμενείας αὐτῆς, καθὸ ὁμοδόξον αὐτῷ, προσέβαινε εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου, καὶ εἰς τὸν σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς παπᾶδες καλούμενοι (paratos) ἠναγκάζοντο παριστάμενοι μετ' εὐλαθείας νὰ κοσμοῦν τὰς τελετὰς αὐτῶν, οὐ μόνον δὲ αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος ἠναγκάζετο πρὸς τοῦτο, ἄλλως ἐτύπτετο ἐπὶ τόπου προσβλητικῶς καὶ περιφρονητικῶς. Ἐν τοῖς ναοῖς οἱ ἱερεῖς ἠναγκάζοντο νὰ μνημο-

δήποτε καὶ τὸ δόγμα καὶ τὴν γλῶσσα τῶν νησιωτῶν, σὺν τούτοις δὲ τὴν μεγάλην αὐτῶν τάσιν, εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ κλασσικὴν παιδείου καὶ τὴν διατήρησιν τῶν τῶν προγόνων καὶ τῶν πατέρων παραδόσεων, ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Ἡ Ἑνετία ὅμως πρὸ τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ὑπεχώρει θεωροῦσα τὸν Λατινισμόν ὡς φύλακα τοῦ Ἑνετισμοῦ καὶ ὑποτάσσουσα τὸν πρῶτον εἰς τὸν δεύτερον. Ἐξ ἐτέρου δρωσα τὴν χαλάρωσιν καὶ ἀδράνειν τοῦ Λατινικοῦ κλήρου ἐξέδωκε πολλάκις διατάγματα ἀξιωματικῶν. Περὶ τῶ 1418-19 ὁ Δόγης τῆς Ἑνετίας Θωμᾶς Μιτσενίγος ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀρμοστήν Κρήτης Ἰάκωβον Γουσώνην ὅτι εἶχεν ἴδει ἰδίους ὄμμασιν τὴν ἔλλειψιν ἱερέων εἰς τὰ φρούρια ἧς ἠνάγκαζε τοὺς Λατίνους νὰ σπεύδωσι εἰς σχίσματικούς, προτρέπων τὴν τοποθέτησιν τοιούτων ταχέως. Μετὰ ἑπτὰ ἔτη δὲ τὸ 1425 προτάσει τοῦ ΡΘ' Ἀρμοστοῦ Κρήτης Φραγκίσκου Λεονάρδου ἐξεδόθη ψήφισμα περιγράφον τὴν κατάστασιν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἔλλειψιν Ἐπισκόπων καὶ διατάσσον τὴν ταχεῖαν ἐπαναφορὰν ὄλων τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰς οἰκείας ἔδρας των ¹. Οὕτω ἡ Κυβέρνησις οὔσα καθολικὴ καὶ θέλουσα νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ἐπιανδύνου δι' αὐτήν, ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ προβαίη εἰς παπαδοκύνηγα. Ἡ τοιαύτη στάσις δὲν ἦτο συστηματικὴ πίεσις ἐκ μισσαλοδοξίας ἀλλὰ ἀπόρροια οἰκονομίας τῶν πραγμάτων, καὶ ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τὸν ἐμπορικὸν καὶ ὑλικὸν τῶν ἐξ Ἀδριας ἀρχῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ παιδείσις παρ' ὅλην τὴν κατάστασιν αὐτήν, δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος καὶ ἡ λατρεία τῶν Μουσῶν ἄγνωστος.

Ἡ ἀποστολὴ εἰς νῆσον ἱεροκηρύκων καὶ τοῦ περιβοήτου μοναχοῦ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε καὶ ἄλλων διασήμων τοιούτων (ὃς ἀπεβίωσιν ἐν Σπάρτῃ καὶ τιμᾶται ὡς Ἅγιος πολιούχος, τέλουμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ λαμπρῶς) πρὸς ἐποικοδόμησιν τοῦ σκληρῶ, καὶ ὑπερμέτρως δεκατισθέντος ἐπὶ αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα ὑπὸ τῆς ἀραβικῆς ἐκείνης θεομηνίας χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πρὸς ἀνανέωσιν καὶ συναίσθησιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς μεγάλως ἐπέδρασεν, πρὸς δὲ καὶ ἡ μετανάστευσις διαπρεπῶν ἑλληναρχόντων ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ Βυζαντίου οἵτινες ἐκληροδόμησαν τὴν τῶν Ἑλικωνιάδων θεραπείαν ². Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν φαίνονται ἀκμάζοντες οὐ μόνον ξένοι ἐκ τῶν ἄλλων

1. Flamelun Cornalu ἐνθ' ἀν. Τόμος Βος σελίς 373.

2. Ψιλλάκι ἐνθ' ἀν. σελίς 56.

μερῶν ἐλθόντες ἀλλὰ καὶ Κοῆτες ὡς ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος ὅστις ἐγεννήθη τὸ 1396 ἐν Χάνδακι τῆς Κρήτης, ἦλθεν δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ 1430 ἀκμάσας ὡς καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Βενετία ¹. Τὸ 1445 ἦτο Πατριάρχης Κων[σταντινουπόλεως] ὁ Κῆς Γρηγόριος Μάμας ². Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὅμως τῆς Κων[σταντινουπόλεως] ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) διέλαμψαν οἱ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ μορφώσει καὶ παιδείᾳ ἑλληνοπρεπεῖ, τοῦτο μὲν διότι προσέφυγον εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ γένους συμφορὰν πολλοὶ τῶν λογίων καὶ εὐπατριδῶν τοῦ Βυζαντίου ³, τοῦτο δὲ διότι ἡ ἐνετικὴ ἀρχὴ καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων φιλοσοφίας δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ περιποιηθῇ τὰ τοιαῦτα ὑγιᾶ καὶ εὐγενῆ στοιχεῖα. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν Κρήτῃ, ἀφοῦ ἐν τῇ μητροπόλει καὶ λοιπῇ Ἰταλίᾳ οὐ μόνον συμπαθῶς ὑπεδέχοντο αὐτοὺς τοὺς ἐν δυσμοίρᾳ τοιαύτῃ περιπεσόντας εὐπατρίδας καὶ λογίους ἀλλὰ καὶ ἔδρας πάραντα ὑψηλῆς καθηγεσίας ἐξεχώρουν αὐτοῖς ὅπως ἐξ αὐτῶν ἐναύσωσι τὰ φῶτα τῆς τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος ἡμερώσεως καὶ περαιτέρω αὐτῶν μεταλαμπαδεύσεως καὶ ὡς πρεσβυτάς διὰ τὴν ἐπὶ παιδείᾳ λάμπριν αὐτῶν καὶ βασιλεῖς καὶ πολιτεῖαι προετίμων αὐτοὺς ⁴. Ποντίφηκες δὲ μουσοληπτοὶ οἱοὶ πρὸ πάντων ὁ Νικόλαος ὁ Ε' (1447-55), ὁ Πῖος ὁ Β' (1459-64), καὶ ὁ Λέων ὁ Ι' (1513-21) ἐδέχθησαν αὐτούς. Πολὺν δὲ εἰς τοῦτο συνετέλεσεν καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἐν Κρήτῃ εὐγενῶν τιμαριούχων μὴ ἀπαξιούντων, νὰ διατρέβωσι περὶ τὰς πνευματικὰς καὶ μορφωτικὰς ἀσχολίας. Ἔνεκα τῶν λόγων τούτων ἐγένετο καὶ ἡ πόλις τῶν Χανίων καὶ τῆς Σειτίας καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐστία τῶν ἐγχωρίων Ἑλληναρχόντων Ρεθύμνη, φυτώριον ποικίλης μορφώσεως ἐξ οὗ καὶ εἰς τὴν Ἑσπερίαν μετέβαινον πολλοὶ καὶ ἐδίδασκον καὶ ἐδιδάσκοντο. Ἡ τοιαύτη κίνησις ἀπέδωκεν ἄνδρας διαπρεπεῖς καὶ μορφωμένους καὶ εἶδε ὁ τότε κόσμος οὐ μόνον ὁ Ἑλληνικὸς ἀλλὰ καὶ σήμερ ὁ ἄλλος κόσμος περιφεγγεῖς ἐν χρόνῳ διαδοχῆς ἀπτόρας. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν ὁ Ρεθύμιος Μάρκος Μουσοῦρος ὃν ὁ Περιώνυμος ἐκ Ροτερδάμης Σοφὸς Ἐρασμὸς τῷ 1506 ἐθαύμαζεν οὐ μόνον διὰ τὸν εὐγενέστατον πατριωτισμὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πολυσχιδῆ μάθησιν καὶ ἐγκυκλοπαιδικότητά του, ἕτερος

1. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἐν Ἀθήναις 1868 σελίς 41.

2. Ν. Σάθα ἐνθ' ἄν. σελίς 58.

3. Κ. Σάθα Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα Τόμος Β. σελίς 13-14.

4. Ψιλλάκι ἐνθ' ἄν. σελίς 57.

δὲ Ρεθύμνιος ὡσαύτως, ὁ Πόρτος. Περὶ δὲ τῷ 1549 καὶ ἐντεῦθεν ἤμασαν ὁ ἐνθουσιωδέστατος Ἕλλην πατριώτης Μελέτιος Πηγάς, γεννηθεὶς ἐν Χάνδακι καὶ παιδευθεὶς ἐν τῇ Μονῇ Ἀγκαράθου παρὰ τῷ τότε ἐπιφανῆ λογίῳ Μελετίῳ Βλαστῷ (ὄπου καὶ ὁ γέροντος τοῦ Σίλβστρου καὶ κατόπιν ὁ Περὶδοξος Ἀπόστολος ἀπερίττοιτοι Παιριόχαι Ἀλεξανδρείας) ἀπὸ τοῦ 1545-1602 ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συγγραφέας ὡς γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Δεύτερος Στρωματεὺς πρὸς διαστολὴν τοῦ Στρωματέως τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας. Οἱ Μαραφερεῖς ἐκ Κυδωνίας, ὁ Γεώργιος Κόμης, ὁ Κωνῖνος Παλαιόκαπας, οἱ δύο Σκοῦφοι Φραγκῖκος καὶ Γεώργιος, ὁ ἔνδοξος Ἱεράρχης τῆς Φιλαδελφείας καὶ λεξικογράφος Γεράσιμος Βλάχος ἤμασαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ὁ Κύριλλος Δάσκαρος, περιφανὴς ἀναμορφωτὴς καὶ πολυάθλος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀπὸ 13 Σεβρίου 1693—1612 ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον Κων]τόλεως ἐξάκως Πατριαρχεύσας (1612-38), γεννηθεὶς ἐν Χάνδακι τῇ 1 Νοεμβρίου 1572, ὅστις ἐν τέλει ὡς ἐπαναστάτης κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἐπέστη τῇ 27 Ἰανουαρίου 1638 τὸν διὰ βράχου θάνατον κατηγορηθεὶς καὶ ὡς Καλβινόφρων ὑπὸ φθορῶν καλογήρων. Ὁ διδάσκαλος τούτου Μάξιμος ὁ Μαριούμιος, ὁ Μελέτιος, ὁ Συρίγος ἢ ὁ Συρίγου (Κυθῆριος), ὁ Ἱεροκῆρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας διαπρεπῆς Ἰωάν. Ματθαῖος ὁ Καρούφυλλος καὶ ὁ Δ. Δούκας διάσημος λόγιος ἤμασαν ἐπίσης. Ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πατελάρος Πατριάρχης Κων]τόλεως καὶ πλῆθος ἄλλο πυκνὸν ἐκ Ρεθύμνου προσερχόμενοι εἰμίησαν τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα. Περὶ δὲ τῷ 1500 ἤμαζεν ὁ Ἱερομόναχος Ἀρτέμιος ὁ Πνευματοφόρος ἐπικαλούμενος, ὅστις ἐκάνοισε τὰ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Οὐ μόνον δὲ εἰς τὰ γράμματα ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν τυπογραφίαν διέπρεψεν πλείας ἀνδρῶν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον λαμβάνουν χώραν μεταλλάξαι τινες, αἱ ἐπαρχικαὶ ἐπισκοπαὶ ἢ τοῦ Ἁγίου Μύρωνος ἢ Κνωσσοῦ συνηνώθη μετὰ τῆς Μητροπόλεως, ἢ τοῦ Ἀγίου (Ἀγορίου) συνεχωνεύθη μετὰ τῆς Ρεθύμνης (1551). Τὸ δὲ 1571 συνεχωνεύθη ἢ τῆς Ἱεραπέρας μετὰ τῆς Σητείας, ὀλίγον δὲ κατόπιν κατηργήθη ἢ τῆς Κισσάμου. Περὶ τῷ 1604 δὲ κατηργήθη ἢ τῆς Ἀρκαδίας, συνεχωνεύθη δὲ ἢ τοῦ Μυλοποτάμου μετὰ τῆς Ρεθύμνης κατὰ τὸ 1641. Ἡ δὲ κατάργησις τῆς Ἐπισκοπῆς τῆς Χερσονήσου πολλάκις εἶχε προταθῆ, διεσώθη δὲ ἐπελευθύνσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἀναφαίνονται ἐπίσης ἄραστοὶ Κορηεῖς Πατριόχαι καὶ Ἱεράρ-

καὶ οἱ δὲ Κρήσις Ἀβράμιος, οἱ δὲ δύο Ἀθανάσιοι, ὁ Κρήσις καὶ ὁ Πατελάριος, ἕτεροι δὲ ὁ Γ. Μαϊώτης, ὁ Γεράσιμος, ὁ Ε. Κομνηνὸς Παπαδόπουλος ὡς καὶ ὁ Θωμᾶς, ὁ Κατάνης καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Μαργούνης τῷ 1584 ἀποθανόντων γεννηθεὶς δὲ ἐν Κρήτῃ τῷ 1530, περὶ τῷ 1585 γεννόμενος Ἐπίσκοπος Κυθήρων ¹. Ὁ Κρήσις Διονύσιος Ταννετινὸς Λατινόφρων πρῶτον δυτικὸς Ἐπίσκοπος ἠνωμένων ἐκκλησιῶν Κέας καὶ Κίνθου εἶτα δὲ κατὰ τῷ 1533 Ἐπίσκοποι ἠνωμένων Ἐπισκοπῶν Χερρονήσου καὶ Μυλοποτάμου ². Ὁ Μᾶρκος Μουσούρης γεννηθεὶς τῷ 1470 εἰς Ρέθυμνον διδασχθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Λασκάρεως, τῷ 1509 ἦλθεν ἐκ Παταβίου εἰς Βενετίαν. Τῷ δὲ 1516 μετέβη εἰς Ρώμην καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους προχειρίσθη Ἐπίσκοπος Μονεμβασίας ³. Ἐτερος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα χειροτονηθεὶς Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας καὶ Κρήτης Γεώργιος Ἀλεξάνδρου ἤγκασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 16 αἰῶνος ⁴ ὡς καὶ ὁ ἐν Ἰταλίᾳ σπουδάσας Κρήσις Γεώρ. Κόμης γενόμενος δὲ εἶτα Ἐπίσκοπος Κισσάμου, ὅστις ἀποθανὼν κατὰ τῷ 1590 ἀφήκε ἀρκετὰ χρήματα δι' ὧν ἐστέλλοντο δώδεκα νέοι εἰς Ρώμην καὶ Πατάβιον πρὸς ἐκπαίδευσιν συναινούσης καὶ τῆς Δημοκρατίας ⁵. Ἄριστος δὲ κριτικὸς τοῦ 16ου αἰῶνος ἦτο ὁ Ρεθύμιος Φραγκίσκος Πόρτος. Κατὰ τῷ 1605 γεννᾶται ἐν Κρήτῃ ἕτερος Νεκτάριος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων μαθητεύσας παρὰ τῷ Μελετίῳ Μακρῇ ἐν Κρήτῃ τεσσαρακονταετῆς· δὲ ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Θεοφίλῳ Κοριδαλλεῖ. περὶ δὲ τῷ 1650 ἐγένετο Πατριάρχης Ἱεροσολύμων. ⁶

Τὰ μετὰ τὴν Propaganda Fidei καὶ ἡ ἀπελευθερωτικὴ ἐξέγερσις τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας εἰρηνευούσης, δὲν διετηρήθη ὅμως ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπὶ πολὺ διότι ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 16ου αἰῶνος ἡ ἁρμονία βλέψεων Πάπα καὶ Ἐνετίας τοῦ νὰ δεχθῆ τοὺς κανόνας τοῦ Συνεδρίου τοῦ Τριδέντου ἤρχισαν νὰ φαίνωνται ὅταν ἐδημοσιεύθη ἡ in coena Domini καὶ δὴ ὅταν ἤρχισεν ἡ δράσις τῆς Propaganda Fidei. Ἡ ἀποστολὴ δημοσιευμάτων ἐπὶ τῶν ἔρων

1. Ἰωὴν Φαβρικίου Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη Τόμος 4.

2. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἐν Ἀθήναις 1868 σελίς 173.

3. Σάθα ἐνθ' ἀν. σελίς 80

4. Κ. Σάθα Νεολ. Φιλ. σελίς 94

5. Κ. Σάθα σελίς 169

6. Κ. Σάθα ἐνθ' ἀν. 319.

τῆς Συνόδου εἰς τοὺς καθολικοὺς Ἐπισκόπους προεκάλεσεν ἀπαντήσεις τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ἀντέταξιν τὰ βιβλία τοῦ Ἁγίου Μάρκου Ἐφέσου. Ἐνεκα τούτου δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ μεγάλου προσηλυτισμοῦ τῶν Λατίνων εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν προεκάλεσαν ἐριδας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν. Τόσον μῖσος ἠγέρθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε ἐφόνευσαν μυστικῶς τὸν Ἱερέα τὸν ἐνεργοῦντα ἐν Χάνδακι τὸν προσηλυτισμὸν τῶν Λατίνων. Αὐτὸς ὁ διοικητὴς Πέτρος Κόντες ἐμαστίγωσε Ἕλληνας, ὑποχρώσας νὰ γονατίζωσι πρὸ τῆς εὐχαριστίας. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς στάσις τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας ἐξαγριώνει τοὺς ἐντολίους Κοῆτας αἵτινες ἀρχίζουσι νὰ ἐνεργῶσι ὑποχθόνως κατ' αὐτῆς, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον διεμαρτυρήθη δι' αὐτό. Τόση ἦτο ἡ προκληθεῖσα ἐκ τούτου ἐντύπωσις τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας ὥστε ἀνακαλεῖ τὸν Διοικητὴν καὶ δίδει διαβεβαιώσεις εἰς τὸν Πατριαρχὴν Κων]πόλεως ὅτι δὲν ἐνέχεται ἡ Κυβέρνησις εἰς τὰ ἔκτροπα τοῦ Διοικητικοῦ ὄν καὶ ἀνεκάλεσε διὰ τοῦτο. Πρὸς τοῦτο δὲ δηλοῖ πρὸς τὸ πληθυσμὸν ὅτι ἀναγνωρίζουσα τὴν Φλωρεντινὴν ἔνωσιν παρέχει ἐλευθερίαν δόγματος. Κατὰ τὸ 1574 ἐξέδωκε δήλωσιν ὁ Λουκᾶς Μικέλης διοικητὴς ἐν ἣ λέγει «ὅτι οἱ εὐγενεῖς Ἑνετοὶ καὶ Κοῆτες ζῶσι κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δόγμα, οἱ δὲ πολῖται καὶ ὁ ὄχλος τὸ Ἑλληνικόν, ὅπερ παρ' ἀνθρώποις λογικοῖς καὶ φιλευθέροις εἶνε ἐν πρᾶγμα καὶ δόγμα ὡς ὄντες Χρῆνοὶ καὶ ζῶντες ὑπὸ τὴν πίστιν καὶ τὴν σημαίαν τοῦ Κ. Η. Ι. Χ.» Ἐπίσης τὸ 1586 στέλλεται εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ρεθύμνης εἰδοποίησις μὲ φράσεις εἰλαβεῖς καὶ διὰ τὰ δύο δόγματα. Ὁ Λατίνος ὁμῶς Ἐπίσκοπος Χαλίων δὲν παύει τὰς ὕβρεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποβλέπων εἰς τὴν Παπικὴν Ἔδραν.

Ὁ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ἐπαναφέρει τὸ 1578 τὰς διατάξεις Οὐρβανοῦ τοῦ Ε' περὶ χειροτονίας παπάδων, ἀπαγορεύει τὸ κήρυγμα εἰς τὰς ἑλληνικὰς Ἐκκλησίας, παρὰ τὰς διακηρύξεις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Δέκα, περὶ ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ δόγματος¹. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ποιεῖ τοὺς ἐγγχωρίους οἵτινες διεξάγουν ἀγῶνα θάρρους κατὰ τῆς Παπικῆς ἀντιπροσωπίας. Ἡ ἔρις ἂν καὶ φαίνεται λήγουσα παρὰ ταῦτα αὐτὴ παρατείνεται ἐπὶ ἐξαισίαν ἕνεκα τῶν διαθέσεων τοῦ φιλοπολέμου Ἀρχιεπισκόπου Λωρέντζου Βιτούρη. Τὸ προοίμιον τῆς τοιαύτης ἐριδος ὑπῆρξε ἡ φιλονεικία ἡ ἐγεγθεῖσα μεταξὺ τοῦ Ἱερομονάχου Ρεθυμνίου Μελετίου Οὐνίτου κηρύσσοντος ἐν Ἁγίῳ Μάρκῳ

1. Χ]κὴ Κρήτη, ἐνθ' ἀν σελίς 26.

κατὰ τὸ 1590 κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ Παπᾶ τινος Νικολάου Ρεδί-
βου ὑπερασπισαμένου τούτους. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ σθένος τοῦ Ἱε-
ρέου, Ρεδίβου προκαλέσαντος ἐξέγερσιν τῶν Κρητῶν ὧστε ἡ Διοίκησις
νὰ παύσῃ τὸν Μελέτιον τοῦ κηρύγματος, ἂν καὶ οὗτος ἐξήτει παρὰ τοῦ
Ἀρχιεπισκόπου τὴν ἄδειαν ἀπειλῶν συγχρόνως τὴν Ἑνετίαν διὰ τοῦ
Πάπα Νικολάου μέχρῃς οὗ ἐπέτυχεν τὴν ἄδειαν. Ἐτέρα ἔξις ἐγείρεται
πάλιν μεταξὺ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Δουκὸς ἕνεκα ἐκδικάσεως Οὐνιτῶν
τινων παπάδων ἐπὶ ἀποφυλακίσει ὀφειλέτου ὑπὸ τοῦ Δουκός. Ἀλλ' ἡ
κατακλείς ὁμως πάντων ἦτο ἡ δημοσίευσις τῆς Παπικῆς Βούλας in coena
Domini ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ ὁ σφετερισμὸς πολιτικῶν δικαιω-
μάτων, τοῦ νὰ δικάσῃ ἱερομόναχον κατηγορούμενον ἐπὶ ἀσωτεία. Ἡ
προκληθεῖσα ἀπαγορευτικὴ διαταγὴ τοῦ 1590 κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου
νὰ ἀναμηνγνύεται εἰς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων καὶ νὰ περιορίσῃ τὸν
βίον τοῦ λατινικοῦ κλήρου ἐπέφερον πρὸς στιγμὴν τὴν εἰρήνην ¹. Ὅτε
τὸ 1595 ἠγέρθη πάλιν ἔξις ἕνεκα τῆς ἐπιδημίας πανώλους εἰς τὴν Ἀρ-
χιεπισκοπὴν τοῦ Ἁγίου Τίτου, καθ' ἧς ἐπεβλήθησαν οἱ πρέποντες πε-
ριορισμοί. Τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν τῆς Πολιτείας ὁ Ἀρχιεπίσκοπος
ἐθεώρησεν ὡς ὕβριν, ἔκλεισεν ἐκ τούτου τὰς ἐκκλησίας, ἀφώρισεν πάν-
τας, τὸν δὲ πρωτόπαπαν τὸν προσενεγκόντα τὰς προσρήσεις του εἰς
τὴν διοίκησιν, ἐτιμώρησεν, κλείσας ἐπίσης καὶ τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας.
Μετὰ πολλοῦ χρόνου ἤρθη ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ὑπὸ τῆς αὐλῆς τῆς
Ρώμης. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἐπὶ δὲ τῷ γεγο-
νότι τῆς ἄρσεως τοῦ ἀφορισμοῦ ἐτελέσθη τὴν 24 Ἀπριλίου τοῦ 1596
εὐχαριστία ὑπὸ τῶν εὐγενῶν ἐν τῷ Ναῶ τοῦ Ἁγίου Μάρκου. ². Ἐπέ-
πρωτο ὁμως οὐχὶ ἐπὶ πολὺ νὰ διατηρηθῶσι αἱ εἰρηνικαὶ αὐταὶ σχέσεις
μεταξὺ Πάπα καὶ Ἑνετίας. Ἡ Ἑνετία ἐν ᾧ ἐφρόντιζε ἀπὸ τὸ ἐν μέρος
νὰ τηρῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Λατινι-
κῆς, ἡ Αὐλὴ τοῦ Πάπα ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἐπεδίωκε παντὶ σθένει τὴν ὑπό-
ταξίν τῆς.

Ἐκ τῆς τοιαύτης στάσεως τῆς Παπικῆς Αὐλῆς ἠγέρθη μεγάλη ἔξις
μεταξὺ τῶν δύο. Ὁ Πάπας διὰ νέων γραφῶν πρὸς τοὺς ἐπίσκοπους
ἐθθρικῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπεχρέου τοὺς Ἴταλοὺς τοὺς μεταβαί-
νοντας εἰς Ἑλληνικὰς χώρας νὰ δοκίμωσιν ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Ἐξε-
τάσεως ἦν εἶχεν ἰδρῦσει, ὅτι ἐκοινωνήσαν καὶ ὅτι δὲν θὰ συνῆπτον

1. <Χρ)κὴ Κρήτη> τῆς ἐνθ' ἀν. σελίς 265

2. <Χρ)κὴ Κρήτη> ἐνθ' ἀν. σελίς 269.

γάμον μετ' ἀλλοδόξων. Ἐναντίον τῶν διαταγῶν τούτων ἡ Ἑνετία ἠναντιοῦτο διὰ τοῦ Νομοδιδασκάλου αὐτῆς Φρά Παύλου Σάρπη γράφοντος ἐν τῷ περιθώρῳ τῶν ἐγκυκλίων ὅτι «ἡ διαταγή αὐτῆ τοῦ Πάπα οὐδαμοῦ τῆς Δημοκρατίας ἐτηρήθη». Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κονταρίνης θελήσας νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰς ἐν Χανίοις Ἑλληνικὰς Ἐκκλησίας, ἐζήτησεν ἄδειαν παρὰ τοῦ Δουκὸς ὅστις ἀπηγόρευσεν ῥητῶς ὅπως μεταβῇ εἰς ταύτας. Ἐπεχείρησε νὰ καταδικάσῃ ὀρθοδόξους Ἱερεῖς καὶ ἠνάγκαζε νὰ ὀρκισθῶσι πίστιν πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐν τῇ προσπάθειά του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν εἰσπραξίν τῆς δεκάτης συμφώνως τῇ βούλῃ ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ¹. Ἀφορμὴ ὅμως τοῦ διαγωγμοῦ κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν ἐπὶ αἵρέσει ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τῆς Ρώμης νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν Κρῆτῃ Ἱερὰν Ἐξέτασιν. Κατὰ τῆς τοιαύτης δὲ θελήσεως τοῦ Πάπα τοῦ νὰ ἔχῃ δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν ἑτεροδόξων ἠναντιώθη ἡ Ἑνετία, ἀρνηθεῖσα εἰς αὐτὸν τὸ τοιοῦτον δικαίωμα καὶ θεωροῦσα ὡς παράλογον τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι τις αἱρετικὸς ἀκολουθῶν τὰ τῆς θρησκείας του. Πλείστας ὄσας ἀποπειράς τῆς Ρώμης ἐματαίωσε ἡ Ἑνετία ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1622 ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐλὴ ἀνανεώνει τὴν τοῦ 1596 ἀπαγορευτικὴν διαταγὴν τῆς διαμονῆς αἱρετικῶν ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς τοιούτων θεωρουμένων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σάρπης πάλιν προλαμβάνει κηρύσσων ταύτην ὡς ἐχθρικήν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ θεωρῶν αὐτὴν μὴ ἰσχύουσαν ὡς περιλαμβάνουσαν τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Ὀρθοδόξους καὶ Ἀλβανοὺς στρατιώτας. Ἡ Ἑνετία κατεδείκνυε πολὺν εὐλαβίαν εἰς τὴν Ρώμην τοὺς κινδύνους τῶν καταδιώξεων διότι προησθάνεται μέλλουσαν τὴν Τουρκοελληνικὴν συμμαχίαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ νέον πνεῦμα ἀνεξίθρησκείας καὶ γαλήνης ἐπεκράτησε μεταξὺ τῶν δύο δογμάτων τῆς νήσου. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Πρωτόπαπα δὲν ἐνομιζέτο πλέον μισητόν, συζητήσεις ἐγίνοντο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις περὶ τῶν διαφορῶν τῶν δύο δογμάτων. Ἐλευθέρως ὠμολόγουν πλέον οἱ Ὀρθόδοξοι τὴν λατρείαν τῶν πρὸ τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου καὶ περιεβάλλοντο κατόπιν ταξίματος τὸν κουκουλλωτὸν μανδύαν. Ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἦλθεν ἡ ἐποχὴ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν ὁ Βασαδόνας ἠδυνήθη νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Βενετία ἐνήργησεν διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν περισσότερον τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου ². Δυστυχῶς ὅμως ἡ τοιαύτη στάσις τῆς

1. Χρ)κὴ Κρῆτη ἐνθ' ἀν. 229.

2. «Χρ)κὴ Κρῆτη» ἐνθ' ἀν. σελίς 270

Ἐνετίας δὲν προήρχετο ἐκ καλῆς προαιρέσεως ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης καὶ ἕνεκα τοῦ ἐκ τῶν Τούρκων κινδύνου. Περὶ τῷ 1585 ἰδρύεται Ἑλλη-
 κων Κολλέγιον διευθυνομένον ὑπὸ Ἰησουϊτῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν
 τοῦ Ἐπισκόπου Ρεθύμνης ἀλλὰ κατὰ τὸ 1590 ἀναγκάζονται νὰ ἀπο-
 χωρήσουν οὗτοι κατόπιν διωγμοῦ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Λατινικοῦ
 κλήρου ὡς σφετερισθέντες κληροδοτήματα ὑπὲρ πτωχῶν καὶ κεφάλαιον
 προωρισμένον πρὸς ἴδρυσιν Ἱεροδιδασκαλείου Κρητικοῦ. Τὸ 1591 ἐξη-
 τήθη ἡ ἐπάνοδος ἀλλὰ κατὰ τὸ 1606 ἐξεδόθη ἡ ὀριστικὴ διαταγὴ τῆς
 μὴ ἐπανόδου αὐτῶν, τῆς ἀπελάσεως καλῶς γενομένης. Χαρὰ ἀπερίγρα-
 πτος ἐπεκράτησε παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ στοιχείῳ διὰ τὴν ἀπέλασιν, ἡ δὲ
 συμπάθεια τοῦ πληθυσμοῦ ἐστρέφετο πρὸς τὴν Διοίκησιν καὶ κατὰ τοῦ
 Ποντίφηκος θεωρουμένου ἐχθροῦ αὐτοῦ. Αἱ τύχαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στοι-
 χείου ἄρχονται πλέον νὰ συνταυτίζονται πρὸς τὰς τῆς Ἐνετίας¹.

Ὀλίγους μῆνας κατόπιν ἐγείρεται ὁ Ἴερὸς πόλεμος κατὰ τοῦ Πά-
 πα εἰς ὃν λαμβάνουν ἕνεργὸν πλεον μέρος οἱ Κρητες. Ἡ Πολωνία,
 Γαλλία, Ὁλλανδία, Σοβοῖα, Μοδένα, καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία μετὰ τῆς
 Ἐνετίας συγκατανεύουν νὰ πολεμήσουν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πά-
 πα. Καὶ ὄχι μόνον λαϊκοὶ προσφέρονται ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν καλογήρων
 ὁ Φαουδάσιος καλῶς ναυτικὸς ζητεῖ ἄδειαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κων]
 πόλεως καὶ Ἀλεξανδρείας νὰ στρατολογήσῃ καὶ πολεμήσῃ μετὰ τῆς
 Ἐνετίας. Περὶ τῷ 1606 ὁ Δόγης Λεονάρδος Δονάτος ἀναγγέλλει τὴν
 εἰρήνην εἰς τοὺς Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους καὶ Ἐπισκόπους τῆς
 Ἀνατολῆς καὶ τῆς Κρήτης καὶ τὴν πρόληψιν τῆς ρήξεως ὅπερ δὲν
 ὑπῆρξε εὐχάριστον διὰ τοὺς Κρητας. Ὁ διορισμὸς τοῦ καλοῦ Θεολόγου
 καὶ ποιμένου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Βιτζέτζου Γριμάνη γίνεται
 ἀφορμὴ εἰρηνεύσεως τῆς Ὀρθοδόξου ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας² ἐκτὸς
 μικρῶν τιμῶν ἐπεισοδίων ἐνίοτε ἐγειρομένων. Περὶ τῷ 1610 ὁμως δια-
 σαλεύει τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἐγεροθὲν ζήτημα περὶ τῶν Ὀρ-
 θοδόξων γάμων. Ἱερεὺς τις Χριστόδουλος Βιτζιμάνος ἐκ Χάνδακος ὑπε-
 σκέθη τὴν κόρην του ὡς σύζυγον εἰς ἄλλον τοιοῦτον Ἰωάννην Φον-
 τάναν καὶ ἡ μνηστεία εἶχε τελεσθῆ ὅτε ἐκ συννενοήσεως ἡ κόρη ἀρνεῖ-
 ται τὸν γάμον δι' ἰσχυριζομένην ὅτι θὰ περιβληθῆ τὸ μοναχικὸν ἕνδιμα.
 Ὁ προσβληθεὶς μνηστὴρ καταφεύγει εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Βιτάριον
 ὃς κηρύσσει τὸν γάμον ἔγκυρον. Ὁ Χριστόδουλος κάμνει ἔφρεσιν εἰς τὸν

1. <Χρ]κὴ Κρήτη> ἐνθ' ἀν. σελίς 275

2. <Χρ]κὴ Κρήτη> ἐνθ' ἀν 275